

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351.773:616.31

ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РИНКУ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

Мельниченко О. А.,

д.держ.упр., проф.,

професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я,

Харківський національний медичний університет,

м. Харків;

Ємченко В. І.,

слухач факультету публічного управління та адміністрування,

Харківський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України;

м. Харків

Конкретизовано перелік суб'єктів публічного управління ринку стоматологічних послуг. Виокремлено та розмежовано пріоритети публічного управління розвитком цього ринку загалом і стосовно окремих його суб'єктів.

Ключові слова: публічне управління, стоматологічні послуги, ринок, розвиток, пріоритети.

Melnychenko O. A.,

Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,

Full Professor of Public Health and Healthcare Management Department,

Kharkiv National Medical University, Kharkiv;

Yemchenko V. I.,

MPA student of KRI NAPA under the President of Ukraine, Kharkiv

PRIORITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION OF DENTAL SERVICES MARKET DEVELOPMENT

The list of public administration subjects in the dental services market has been specified. Priorities of the public administration of the market development have been identified and separated in a broad sense and with regard to its individual subjects.

Key words: public administration, dental services, market, development, priorities.

Постановка проблеми. Сучасній світовій економіці притаманні такі основні ознаки, більшість з яких суперечливі. По-перше, глобалізація (тією чи іншою мірою) стосується практично всіх країн, але її перевагами можуть скористатись, насамперед, потужні економіки; натомість країни “третього світу”, які, хоча й мають мало вигід, але й порівняно менше потерпають від глобальних економічних криз, обумовлених, частіше за все, спекулятивними діями багатіїв різних країн. По-друге, загальна зацікавленість в економічному розвитку – “змінах умов господарювання та життєдіяльності, які закладають підвалини подальших структурних зрушень в економіці та соціальній сфері, й знаходять своє відображення у збалансованих кількісних та якісних змінах параметрів національної економіки” [10, с. 314], супроводжується подальшою поляризацією суспільства – збільшенням розриву між багатими та бідними верствами населення, й розвиненими країнами та країнами “третього світу”

© Мельниченко О. А., Ємченко В. І., 2018

також очікується, що саме ті економіки, в структурі яких домінує продукція п'ятого та шостого технологічного укладу, зможуть забезпечити порівняно вищі темпи реального економічного зростання (останнє виглядає вкрай важливим на тлі його уповільнення у межах світової економіки – “в найближчі 20 років світове ВВП щорічно зростатиме не більш як на 2–3 %” [2]). По-третє, загальна тенденція до збільшення частки сфери послуг, що обумовлено не лише вищою (принаймні, порівно з промисловістю) маневреністю авансованого капіталу (передусім, завдяки меншій потребі в основних фондах), а й загальній тенденції до підвищення рівня добробуту основної частини населення Землі.

На цьому тлі цілком примарними виглядають перспективи України, оскільки “сировина більше не дозволить країні триматися на плаву, інвестиції не прийдуть, власних коштів не буде; усі розумні люди вийдуть за кордон, звільнивши місце для неосвічених біженців” [2]. Проте не варто занепадати духом, оскільки насправді ситуація небезнадійна, а для її покращання необхідно, по-перше, виокремити “точки зростання”; по-друге, об'єднати зусилля всіх зацікавлених осіб й спрямувати доступні ресурси саме в “точки зростання”, якими, радше за все, мають стати не тільки традиційні “локомотиви” української економіки (сільське господарство, металургія, хімічна промисловість...), а й ті її складові (галузі, сфери, види діяльності, підприємства), які володіють значним потенціалом істотного й доволі швидкого економічного розвитку. Однією з перспективних “точок зростання” є ринок стоматологічних послуг, оскільки його розвиненість і доступність є не лише відображенням використання потенціалу стоматологічних клінік і кабінетів, а й запорукою стоматологічного здоров'я населення (і не лише наших співвітчизників). При цьому “однією з важливих переваг України є краще співвідношення “ціна – якість” на лікування та протезування зубів” [11, с. 71]. Означене, зрештою, й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика публічного управління розвитком ринку стоматологічних (медичних) послуг стала наріжним каменем дисертаційних досліджень з державного управління (І. Бедрик, Ю. Котляревський, Н. Федак, В. Чопчик), медицини (І. Белікова, Ю. Буртова, В. Журавель, Р. Камалов, В. Кравченко, В. Лабунець, О. Ляшенко, Р. Маляр, О. Остапко, О. Панчук) та ін.

Попри це зазначена проблематика залишається актуальною, про що свідчать публікації вітчизняних науковців, а саме: “доповнення традиційної моделі забезпечення якості медичних послуг такими елементами як системне мислення, орієнтація на споживача й теорія удосконалювання систем і процесів” [7, с. 91]; “послідовні та глибокі інституціональні й структурні перетворення системи охорони здоров'я в Україні, спрямовані на поліпшення здоров'я населення й задоволення його справедливих потреб у медичній допомозі” [6, с. 117]; “впровадження налагодженої системи комплексних заходів, що забезпечать зміни в організації, управлінні та бюджетному фінансуванні медичних послуг; запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування й створення Медичного страхового фонду; створення державою сприятливих умов для розвитку добровільного медичного страхування як додаткового джерела фінансування медичної сфери” [5, с. 176–177]; “концентроване спрямування механізмів державного управління реформуванням системи охорони здоров'я на вирішення соціальних проблем у медичній сфері” [1, с. 136]; “впровадження нової концептуальної моделі функціонування національних систем охорони

здоров'я, змістом якої є перехід від патерналістських відносин між пацієнтом або споживачем громадських медичних послуг і лікарем або медичною установою до обізнаного партнерства" [3, с. 7].

Враховуючи проблематику дослідження, заслуговують на увагу такі рекомендації: "підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я; поліпшення якості медичного обслуговування; запровадження професійного менеджменту; моніторинг та аналіз здоров'я, доступності та ефективності медичної допомоги" [6, с. 117]; "розширення ролі медичного співтовариства, співпраця стоматологів з лікарями загальної практики; зміна моделі стоматологічної освіти, підвищення якості медичної та стоматологічної освіти; створення доступності до стоматологічної допомоги; стимулювання фундаментальних і трансляційних досліджень та технологій" [8, с. 101]; "створення приватних орендних (муніципальних) стоматологічних установ, що повинно супроводжуватися наділенням їх обладнанням, майном від держави на правах оренди" [13, с. 101–102; 15, с. 404]; "запровадження системи мотивації співробітників стоматологічних бюджетних ЛПЗ" [9, с. 147]; "залучення лікаря первинної ланки до встановлення та контролю за рівнем гігієни ротової порожнини" [4, с. 70]; "створення єдиного Центру стоматологічної допомоги з проведення моніторингу й наданням пропозицій розробки механізму ресурсного забезпечення стоматологічних установ, застосування механізмів фінансового лізингу стоматологічного устаткування, включаючи зубопротезування з можливостями державного та місцевого бюджетів" [12 с. 228].

Відтак, якщо одні науковці [1; 3; 5–7] наводять перелік засобів і напрямів розвитку вітчизняної сфери охорони здоров'я загалом, то інші [4; 8; 9; 12; 13; 15] – стосовно ринку стоматологічних послуг. Віддаючи належне напрацюванням вищенаведених науковців, слід наголосити увагу на необхідності продовження наукових розвідок за даною проблематикою.

Метою статті є виокремлення пріоритетів розвитку вітчизняного ринку стоматологічних послуг. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: 1) конкретизувати перелік суб'єктів публічного управління ринку стоматологічних послуг; 2) виокремити та розмежувати пріоритети публічного управління розвитком цього ринку загалом і стосовно окремих його суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід зазначити, що ринок стоматологічних послуг являє собою найбільш комерціалізований і конкурентний ринок, який "за комплексом ознак більш відповідає типу ринку монополістичної конкуренції. Загалом на ринку стоматологічних послуг надається велика різноманітність їх видів і підвидів (майже 400). Частина з них є повними чи неповними субститутами. В Україні в останні роки з'явилися приклади створення вертикально інтегрованих холдингів, які займаються продажем стоматологічних матеріалів й обладнання, наданням стоматологічних послуг і виробництвом стоматологічної ортопедичної продукції" [14, с. 289]. Запорукою сталих темпів розвитку цього ринку, радше за все, є узгодження інтересів його учасників, як-от:

– інвестори (держава, органи місцевого самоврядування, бізнес-структури, приватні особи);

– юридичні особи, що забезпечують надання стоматологічних послуг (державні та муніципальні стоматологічні поліклініки, лікувально-профілактичні заклади, які мають стоматологічні відділення (кабінети), приватні стоматологічні клініки та кабінети);

- фізичні особи, котрі безпосередньо надають стоматологічні послуги (лікарі-стоматологи);
- фізичні особи, котрі забезпечують надання стоматологічних послуг (керівники медичних закладів, зубні техніки, допоміжний персонал...);
- споживачі стоматологічних послуг (населення України, іноземці);
- виробники (постачальники) продукції стоматологічного призначення (обладнання, інструменти, витратні матеріали, ортопедична продукція...);
- “суміжники” (заклади розміщення та харчування; підприємства транспорту, зв’язку, торгівлі, комунальних і побутових послуг; виробники сувенірів; страхові компанії, банківські установи; аптеки; культурно-розважальні та рекреаційні заклади...);
- навчальні заклади, що здійснюють підготовку фахівців стоматологічного профілю;
- контролюючі органи (Міністерство охорони здоров’я України, Управління охорони здоров’я обласної держадміністрації, Департамент охорони здоров’я міськради...).

Принагідно відзначимо, що цілком природною є зацікавленість у сталих темпах розвитку цього ринку (принаймні, активно декларують саме таку позицію) усіх його суб’єктів. Проте кожний з них має й власні цілі, що відрізняються пріоритетністю та способом їх досягнення. У контексті даного дослідження зупинимось саме на їхніх пріоритетах – найбільш значущих (бажаних) цілях, які суб’єкти прагнуть досягти передусім.

Традиційно інвестори прагнуть щонайменше зберегти, і щонайбільш – примножити авансований капітал. Але нині означена теза стосується переважно стоматологічних закладів приватної форми власності; натомість більшість державних і комунальних – намагаються пристосуватись до нових реалій (де-факто, “вижити”), використовуючи всі доступні способи. При цьому дедалі очевиднішим є те, що держава й органи місцевого самоврядування не мають змоги (почасти, й бажання) й надалі фінансувати, відповідно, державні та комунальні стоматологічні поліклініки, а тому вдаються до їх реформування (перетворення на неприбуткові підприємства, створення ФОПів...), тим самим, радше за все, готуючи їх до приватизації. До того ж, показовою є риторика медичної реформи: дедалі менше “медичної допомоги” й дедалі більше – “медичних послуг”; тобто держава поступово скорочує перелік своїх соціальних зобов’язань у сфері охорони здоров’я, а стоматологія є тим її сегментом, де ці процеси найінтенсивніші. При цьому держава контролюватиме не лише якість надання стоматологічних послуг, а й результати господарської діяльності (у т. ч. використання бюджетних коштів, податкову дисципліну...).

І хоча інвестори допоки “не зацікавлені вкладати гроші у свідомо неефективну структуру з незрозумілим статусом” [14, с. 289], але є щирі сподівання, що найближчим часом (передусім, завдяки вдосконаленню організаційно-правового забезпечення та покращанню економічної ситуації у цій царині) притік істотних інвестицій перетворить українську стоматологію на одного зі світових лідерів на ринку стоматологічних послуг.

Будь-які юридичні особи (стоматологічні заклади не є виключенням) прагнуть максимізувати власні вигоди (уреаліях сьогодення, це далеко не завжди співпадає з отриманням найбільшого прибутку), що стає можливим завдяки оптимальному поєднанню “ціна – якість”, ефективному використанню наявної матеріально-технічної бази, належному поєднанню професійних й особистих якостей трудового колективу... Все це разом – запорука позитивного іміджу

стоматологічного закладу й розширення (збереження) його клієнтської бази. Проте далеко не усім це до снаги, оскільки надання платних стоматологічних послуг (передусім, через масштабне збідніння населення) неспроможне повною мірою компенсувати різке скорочення бюджетного фінансування, тим самим ставлячи під сумнів подальше існування стоматологічного закладу й змушуючи його працівників шукати нову роботу.

Якщо абстрагуватись від випадків штучного банкрутства юридичної особи, то у більшості інших випадків втримати ситуацію під контролем спроможний трудовий колектив. Відзначимо, що кожна з його категорій (керівництво поліклініки, лікарі-стоматологи, обслуговуючий персонал) має власні пріоритети, одним з яких є збереження можливостей отримувати трудові доходи. Звісно, рівень оплати праці в державному секторі не сприяє утриманню в ньому висококваліфікованих фахівців, але чимало з них все ж знайшли “компромісний варіант”: практично безоплатно (принаймні, офіційно) використовують матеріально-технічну базу державних і комунальних стоматологічних поліклінік, тим самим ставлячи власні інтереси вище за колективні. У нинішніх умовах це стає “невиправданою розкішшю” для стоматологічних поліклінік, а тому цілком виправданим убачається зміна статусу лікарів-стоматологів (перетворення з найманих працівників на фізичних осіб-підприємців) і перехід на орендні відносини. Також слід оптимізувати чисельність допоміжного персоналу, а з тим – розмір прямих і непрямих витрат на надання стоматологічних послуг. Щодо керівництва стоматологічних поліклінік, то основну увагу слід приділити покращанню їхньої підготовленості з економічних і правових питань.

Окремо слід відзначити необхідність вдосконалення підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів для сучасних стоматологічних клінік. При цьому слід активніше залучати практиків як до розробки навчальних програм (переліку знань, навичок, компетенцій) за якими навчаються майбутні лікарі-стоматологи, так і безпосереднього фінансування здобуття фахової освіти такими особами.

Ринок стоматологічних послуг є неоднорідним за їх видами і контингентом споживачів. І хоча для більшості з них найголовніше мати доступ до якісних стоматологічних послуг за прийнятну ціну, але, звісно, зберігається значний прошарок наших співвітчизників, котрі прагнуть отримати ці послуги безоплатно. Проте усім зрозуміло, що, по-перше, не варто розраховувати на високу їх якість; по-друге, цей феномен доволі скоро остаточно перетвориться на анахронізм й усі будуть змушені платити за ці послуги, а водночас, мати право вимагати належну їх якість. При цьому слід усвідомити необхідність підвищення рівня спеціалізації стоматологічних закладів як за видами послуг, так і за контингентом споживачів (соціально незахищені верстви населення, забезпечені особи, багаті співвітчизники та іноземці), оскільки такий крок допоможе упорядкувати цінову політику на стоматологічні послуги, а також оптимізувати кадрове й матеріально-технічне забезпечення таких закладів. Більше того, створення (радіше за все, мережі) стоматологічних клінік для багатих пацієнтів обумовить, по-перше, створення осередків використання надсучасних технологій і матеріалів, й залучення висококваліфікованого персоналу; по-друге, подальший розвиток ринку продукції стоматологічного призначення; по-третє, активізацію співпраці з “суміжниками”, які допоможуть урізноманітнити й зробити комфортнішим перебування таких осіб в іншому населеному пункті (країні) поміж якісними процедурами.

Висновки. Проведені узагальнення публікацій провідних науковців і результати власних досліджень дозволили: 1) конкретизувати перелік суб'єктів публічного управління ринку стоматологічних послуг: інвестори; юридичні особи, що забезпечують надання стоматологічних послуг; споживачі стоматологічних послуг; виробники (постачальники) продукції стоматологічного призначення, “суміжники”; навчальні заклади, що здійснюють підготовку фахівців стоматологічного профілю; контролюючі органи; 2) стверджувати, що означені суб'єкти публічного управління хоча й мають спільну мету (сталі темпи розвитку ринку стоматологічних послуг), але кожний з них має й власні цілі, що відрізняються пріоритетністю та способом їх досягнення. Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому розвитку сфери охорони здоров'я, у т.ч. за рахунок поліпшення регуляторного впливу держави на цю складову національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Авраменко Н. В. Пріоритети державної політики соціальних гарантій у галузі охорони здоров'я України. *Держава та регіони. (Серія “Державне управління”).* 2009. № 4. С. 135–138.
2. Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/> (дата звернення: 30.10.2018).
3. Діасамідзе Е. Д., Жуков К. В., Рогожин Б. А. Нова концепція зміни структури надання стоматологічної допомоги під час реалізації медичної реформи. *Проблеми безперервної медичної освіти та науки.* 2017. № 3. С. 6–10.
4. Клименко В. І., Смірнова І. В. Обґрунтування функціональної моделі профілактики поширеності та інтенсивності поширених стоматологічних захворювань. *Україна. Здоров'я нації.* 2015. № 2. С. 68–75.
5. Корнацька Р. М. Пріоритетні напрями реформування системи охорони здоров'я: фінансовий аспект. *Фінанси, облік і аудит.* 2013. Вип. 2. С. 169–177.
6. Кризина Н. П., Слабкий В. Г., Пархоменко Г. Я. Стан та перспективи модернізації мережі закладів охорони здоров'я України. *Україна. Здоров'я нації.* 2012. № 2–3. С. 115–118.
7. Крячко А. Г., Романенко І. Г. Шляхи підвищення надання якості стоматологічної допомоги. *Вісник стоматології.* 2010. № 4. С. 85–94.
8. Мазур І. П. Всесвітня федерація стоматологів у формуванні стратегії розвитку стоматології. *Современная стоматология.* 2017. № 3. С. 100–103.
9. Мальяр Р. В. Управління якістю стоматологічної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського університету. (Серія “Медицина”).* 2015. Вип. 2. С. 145–147.
10. Мельниченко О. А. Активи населення як джерело фінансування розвитку національної економіки. *Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання як чинник сталого розвитку ринкової економіки:* матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 02 лютого 2013 р. Харків : Вид-во ХНУ, 2013. С. 313–315.
11. Мельниченко О. А., Удовиченко Н. М. Розвиток стоматологічного туризму в Україні: перспективи та необхідність публічного управління. *Становлення публічного адміністрування в Україні:* матеріали VIII всеукр. міжвуз. конф. / за заг. ред. С. О. Шевченка. Дніпро : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 71–73.
12. Польовий П. В. Перспективи державного управління стоматологічною службою на регіональному рівні. *Буковинський медичний вісник.* 2016. Т. 20. № 3. С. 227–229.
13. Савчук О. В. Концептуальні напрями формування економічно орієнтованих форм стоматологічних організацій в Україні. *Вісник стоматології.* 2013. № 2. С. 100–103.
14. Сліпченко Т. О. Стоматологічний ринок України: особливості попиту на послуги в сегменті дентальної імплантації. *Бізнес інформ.* 2017. № 5. С. 288–292.
15. Удовиченко Н. М. Концептуальні підходи до розвитку системи стоматологічної допомоги населенню: державно-управлінський аспект. *Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія, практика:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22 берез. 2007 р. : у 2 ч. Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2007. Ч. 1. С. 402–406.

Надійшла до редколегії 29.10.2018 р.